ISSN (e): 2250 – 3005 || Volume, 15 ||Issue, 11||November-2025 ||
International Journal of Computational Engineering Research (IJCER)

अभियांत्रिकी महाविद्यालय ग्रंथालयामध्ये नियतकालिकाचे व्यवस्थापन :एक अभ्यास

(A Study of Periodical Management in An Engineering College Library)

अडसुळेपल्लवीपांडूरंग
संशोधक
स्वा.रा.ती.म.वि.नांदेड.

प्रा.डॉ.ढाकणेबालाजीनिवृत्तीराव
प्राचार्य, कै.सौ.शेषाबाई सितारामगुंढे
कलामहाविद्यालय, गंगाखेड, जि.परभणी

सार :-

ग्रंथालयहाशिक्षणसंस्थेचाआत्माआहे.ग्रंथालयाचीप्रगतीत्याच्यासमृद्धतेवरअवलंबूनआहे.आधुनिकग्रंथालयव्यवस्थापनकरतअसतानाग्रंथालयातअसलेल्यासेवांनाअधिकमहत्त्वदेणेआवश्यकआहे.ग्रंथालयाचेकामकाजअधिकसुव्यवस्थितचालवण्यासाठीनियोजनबद्धव्यवस्थापनाचीअतिशयआवश्यकताआहे.यामध्येडिजिटलसंसाधने, नियतकालिक, इमारत, कर्मचारीइत्यादींचासमावेशहोतो.

शैक्षणिकग्रंथालयाद्वारेविविधसेवाहयाप्रदानकेल्याजातात. ग्रंथालयाचेव्यवस्थापन, कार्यपद्धती, वाचनसाहित्य, वाचक व ग्रंथालयसेवायासर्वघटकामध्येसमन्वयसाधनेमहत्त्वाचाभागआहे. विद्यार्थी, अभ्यासक, संशोधक व वाचकांनाअद्ययावतमाहितीनियतकालिकाच्यामाध्यमातूनपुरविलीजाते.

नियतकालिकाचेवेळेवरप्रकाशन न होणे, प्रकाशनकालावधीबदलणे, प्रकाशनबंदपडणे, नाव व पत्ताबदलणे, नियतकालिकाच्याशिर्षकातबदलहोणे, अशाअनेककारणांमुळेनियतकालिकविभागशैक्षणिकग्रंथालयातमहत्त्वाचाअसतो. नियतकालिकव्यवस्थापनवाढविण्यासाठीडिजिटलसंसाधनेअद्ययावतकरणेग्रंथपालाचेकार्यआहे.

संज्ञा : नियतकालिक, डिजिटलसंसाधने, शैक्षणिकग्रंथालय.

Date of Submission: 01-11-2025 Date of acceptance: 08-11-2025

प्रस्तावना :-

यासंशोधनाचाहेतूअभियांत्रिकीग्रंथालयामधीलउपलब्धनियतकालिकाचेव्यवस्थापनकशाप्रकारेकेलेजाते?कोणती नियतकालिकेसर्वातजास्तवापरातआणलीजातात?ऑनलाईनआणिपारंपरिकनियतकालिकाचाविद्यार्थ्यावरकसापरिणाम होतो?त्याचाउपयोगकशापद्धतीनेउपभोक्ताकरतो?त्यानियतकालिकांमधूनप्राध्यापक, अभ्यासकांनाशैक्षणिकक्षेत्रातकसाफायदाहोतो?हेसमजूनघेणेहाआहे.सदरीलसंशोधनासाठीसर्वेक्षणात्मकपद्धतीवापरलीगे

लीआहे.विद्यार्थी व ग्रंथपालाकडूनमिळालेल्याप्रतिसादावरूनअसेदिसूनआलेकी, स्वयंचलितऑनलाईननियतकालिकांचावापरपारंपरिकसाधनांच्यातुलनेतअधिकहोतआहे.

विद्याशाखानिहायकोणतीनियतकालिकेउपयुक्तआहेत?त्याचावापरकसाकरावा?याविषयीविद्यार्थीवर्गअनभिज्ञ असलेलादिसूनआला.अभियांत्रिकीमहाविद्यालयग्रंथालयेकेवळशैक्षणिकगुणवत्तापुरवणारीकेंद्रेनसूनउपभोक्त्यांनाप्रचलित चालूमाहितीमिळवूनदेणारीग्रंथालयेआजचीअभ्यासकांनादेवालयेचआहेत. नियतकालिकव्यवस्थापनग्रंथालयाचामहत्त्वाचाविभागआहे.

सदरीललेखामध्येअभियांत्रिकीमहाविद्यालयग्रंथालयामध्येनियतकालिकव्यवस्थापनदर्जेदार, प्रभावीकसेठरतातयासाठीचेसविस्तरविवेचनआहे.

सदरीलसंशोधनातूनस्पष्टहोतेकी, उच्चशिक्षणआणिसंशोधनविकाससंस्थांमध्येनियतकालिकांचेव्यवस्थापनकार्यक्रमहानियमितउपक्रमबनवणेआवश्यकआहे.नियतकालिकाचेव्यवस्थापनगरजहेप्रत्येकउपभोक्त्यांनासंशोधक, वाचकयांनाउपयुक्तठरणारआहेआणिविविधनियतकालिकव्यवस्थापनसंदर्भातउपभोक्त्यांनामाहितीमिळण्यासमदतहोणारआहे.

संशोधनाचीउद्दिष्टे :

1. अभियांत्रिकीमहाविद्यालयग्रंथालयांमध्येनियतकालिकांचेव्यवस्थापनाचीपद्धतसमजूनघेणे.
2. उपभोक्त्यांवरनियतकालिकांचाशाखानिहायप्रभावमोजणे.
3. अभियांत्रिकीमहाविद्यालयग्रंथालयातीलनियतकालिकांचीउपलब्धताजाणूनघेणे.
4. ग्रंथालयातीलनियतकालिकवापरअभ्यासणे.
5. नियतकालिकव्यवस्थापनाचीपरिणामकारकतातपासणे.

संशोधनपद्धती :-

- संशोधनप्रकार - वर्णनात्मक
- डेटासंकलनाचेसाधन - प्रश्नावली
- संपादनकेलेलेलोकसमुह - विद्यार्थी, ग्रंथपाल
- डेटाविश्लेषण - सांख्यिकीयपद्धतीआणिगुणवत्तात्मकविश्लेषण.

माहितीविश्लेषण :-

तक्ताक्र. 1

अभियांत्रिकीमहाविद्यालयातीलनियतकालिकव्यवस्थापनासंदर्भातग्रंथपालांचाअनुभव

अ.क्र.	अनुभव / विधान	होय	नाही	तटस्थ
1	नियतकालिकउपभोक्त्यांसाठीमहत्त्वपूर्णअसतातका?	90%	5%	5%
2	नियतकालिकव्यवस्थापनामध्येग्रंथपालाचेसहकार्यआवश्यकअसतेका?	80%	10%	10%
3	डिजिटलकाळातपारंपरिकनियतकालिकांचीगरजभासतेका?	90%	5%	5%
4	शैक्षणिकपुस्तकांपेक्षानियतकालिकांचावापरमोठ्याप्रमाणातहोतोका?	60%	30%	10%

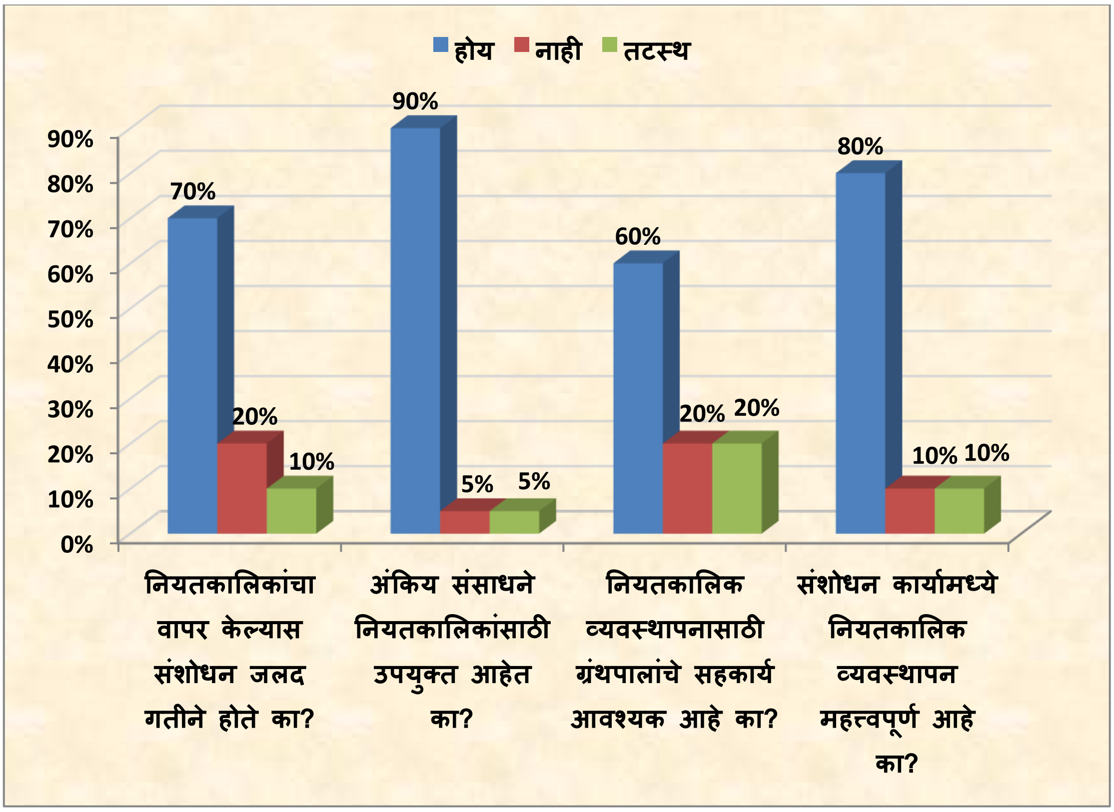

तक्ताक्र. 2

अभियांत्रिकीमहाविद्यालयातीलनियतकालिक व्यवस्थापनासंदर्भातविद्यार्थ्यांचेअनुभव

अ.क्र.	अनुभव / विधान	होय	नाही	तटस्थ
1	नियतकालिकांचावापरकेल्याससंशोधनजलदगतीनेहोतेका?	70%	20%	10%
2	अंकियसंसाधनेनियतकालिकांसाठीउपयुक्तआहेतका?	90%	5%	5%
3	नियतकालिकव्यवस्थापनासाठीग्रंथपालांचेसहकार्यआवश्यकआहेका?	60%	20%	20%
4	संशोधनकार्यामध्येनियतकालिकव्यवस्थापनमहत्त्वपूर्णआहेका?	80%	10%	10%

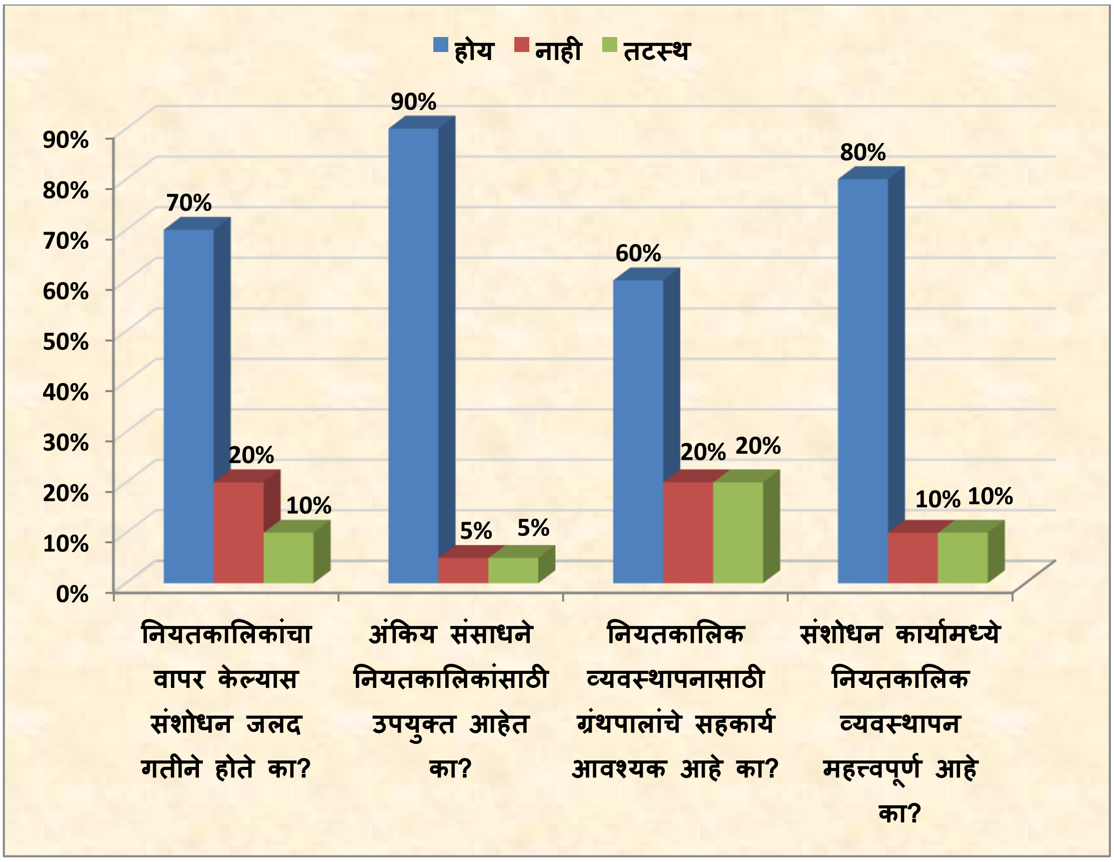

तक्ताक्र. 3

ग्रंथपालांचेनिरीक्षण

अ.क्र.	विधान	होय	नाही	तटस्थ
1	नियतकालिकांच्याउपभोक्त्यांनायोग्यसहकार्यकरतात	80%	10%	10%
2	माहितीव्यवस्थापनकरण्यातआवश्यकतीसेवापुरविलीजाते	70%	15%	15%

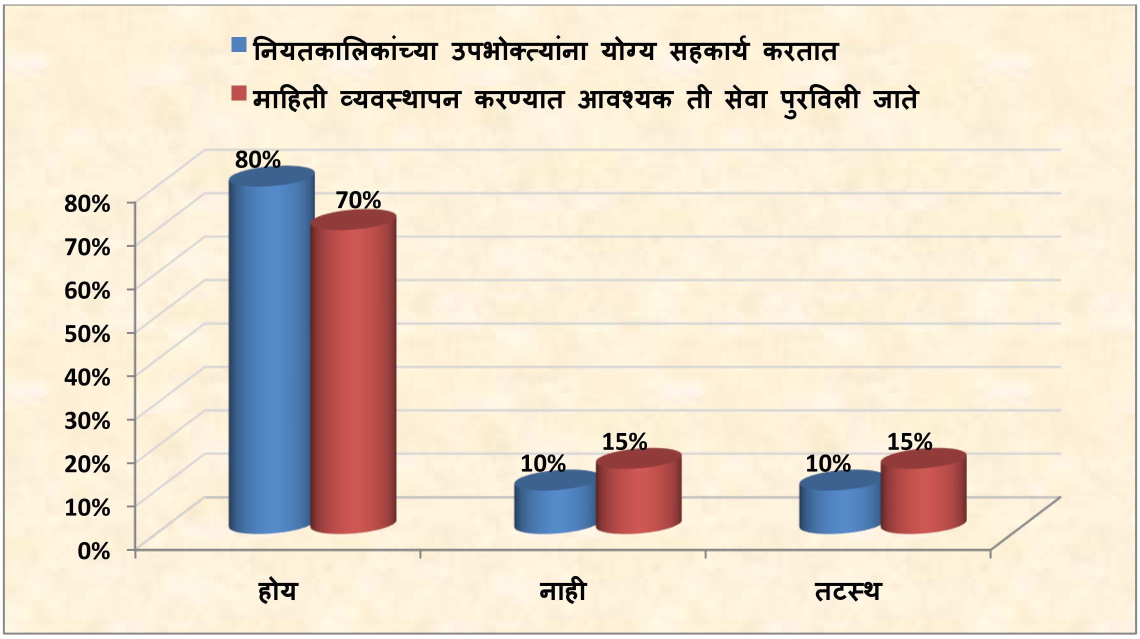

चर्चा :-

नियतकालिकेविद्यार्थ्यांनावैविध्यपूर्णउपक्रमासाठीउपयुक्तठरतात. नियतकालिकाच्यामाध्यमातूनसमस्यासोडवणे, निर्णयघेणे, माहितीशोधण्याच्याप्रक्रियेचीविद्यार्थ्यांचीसंकल्पनात्मकसमजवाढवण्यासमदतकरतात. ग्रंथालयसत्रे, ऑनलाईनट्युटोरियल, प्राध्यापकांसमवेतअभ्यासक्रमसहकार्याद्वारेमाहितीव्यवस्थापनसूचनाप्रदानकरण्यासाठीनियतकालिकेमहत्त्वपूर्णभूमिका बजावतात.

1. 90% विद्यार्थ्यांचेम्हणणेअसेकी, ऑनलाईनसंसाधनांचाअधिकचांगलावापरकरण्यासाठीतांत्रिकपायाभूतसुविधांचीअंमलबजावणीआवश्यकआहे.
2. ग्रंथपालांकडूनविद्यार्थ्यांचाशोधधोरणाबाबतनियतकालिकाचावापरवाढेल.

निष्कर्ष :-

यासंशोधनातूनस्पष्टहोतेकी, अभियांत्रिकीमहाविद्यालयग्रंथालयातनियतकालिकव्यवस्थापनाचावापरहाअतिरिक्तप्रमाणातहोतो.सध्या ई-नियतकालिकांनामोठ्याप्रमाणातमागणीआहे.उपभोक्त्यांना, विद्यार्थी, अभ्यासक, तज्ञांनाया ई-नियतकालिकाचायोग्यवापरासंबंधीमार्गदर्शनआवश्यकआहे.यासाठीम्हणूनअभियांत्रिकीमहाविद्यालयाच्याग्रंथपालांनीच र्चासत्रआणिकर्मचा-यांना, विद्यार्थ्यांनाप्रशिक्षणदेणेगरजेचेआहे.

विद्‌यार्थ्यांच्या व शैक्षणिककामगिरीमध्येनियतकालिकहेमहत्त्वपूर्णघटकआहे.यामुळेपारंपारिकतेवर्णनात्मकमाहितीचापरिचयहोतो.

शिफारशी :-

1. ग्रंथालयातविशिष्टमाहितीच्यागरजापूर्णकरणारेइन्फॉर्मेशनमॅनेजमेंटविकसितकेलेपाहिजे.
2. विद्‌यार्थ्यांनीप्रत्यक्षप्रशिक्षणातसहभागीव्हावे.
3. नियतकालिकांचेव्यवस्थापनउपक्रमहातीघेतलेपाहिजेत.
4. ग्रंथालयानेसबस्क्राइबकेलेल्याऑनलाईनसंसाधनांचाअधिकचांगलावापरकरण्यासाठीतांत्रिकपायाभूतसुविधांचीअंमलबजावणीकरणेआवश्यकआहे.
5. नियतकालिकांबाबतचीडिजिटलसंसाधनेअद्‌ययावतठेवावीत.

संदर्भ :-

1) शर्मा, यु.सी. आणिदास, रणजितकुमार (2008) :ओरिसाच्याअभियांत्रिकीमहाविद्‌यालयाच्याग्रंथालयाचेसंकलनव्यवस्थापन, मूल्यमापनात्मकअभ्यास.
2) कायंदे, पाटीलआणिडॉ. गंगाधर :व्यवस्थापनाचीमूलतत्वे, चैतन्यप्रकाशन, नाशिक.
3) आगलावे, प्रदीप (2000) :संशोधनपद्‌धतीशास्त्र व तंत्र, विद्‌याप्रकाशन, नागपूर.
4) कुमार, पी.एस.जी. (2004) :संशोधनपद्‌धतीआणिसांख्यिकीतंत्र, नवीदिल्ली, बी. आर.प्रकाशन, दिल्ली.
5) आहुजा, राम (2009) :संशोधनपद्‌धत, रावतप्रकाशन, जयपूर.
6) रेड्डी, आर. समीआणिसीतारामय्या, टी. (1994) :पुस्तकेआणिनियतकालिकांचेइष्टतमसंपादनएककेसस्टडी, IASLIC बुलेटिनखंड 39.
7) कुमार, शैलेंद्रआणिरॉय, प्रोसेस (2007) :भारतीयशैक्षणिकग्रंथालयांमध्येइलेक्ट्रॉनिक्सजर्नल्स : समस्याआणिआव्हाने, ILA बुलेटिन, 43.
8) कपूर, कांता (2010), मुद्रितआणिइलेक्ट्रॉनिकसंसाधने :गुरूगोविंदसिंगइंद्रप्रस्थविद्‌यापीठाच्याग्रंथालयातीलवापर, आकडेवारी, कार्यक्रम : इलेक्ट्रॉनिकलायब्रीआणिमाहितीप्रणाली, 33 (1).
9) गोपीकुट्टन ए. आणिहिमा, पी. आर. (2010) :ग्रंथालयआणिमाहितीविज्ञानातीलनियतकालिकांचाअभ्यास.
10) कपूर ए. एल. (1979) :भारतातीलपरदेशीनियतकालिकांचेसंपादन : काहीसमस्या.
11) www.rni.nic.in 58 वार्षिकअहवाल (वृत्तपत्रआणिनियतकालिक) 2013.
12) आघाव, उद्‌धव (2012) :आऊटसोर्सिंगचाउपयोग, महाविद्‌यालयग्रंथालयाचेव्यवस्थापनतंत्र, अरुणाप्रकाशन, लातूर.